

MASARYKOVA UNIVERSITA V BRNĚ
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KABINET DIVADELNÍCH STUDÍ PŘI SEMINÁŘI ESTETIKY

Její pastorkyňa

České divadlo 1 – Mgr. Libor Vodička, Ph.D.

1. ročník

Bakalářské (kombinované) studium

Klára Mikulecká

Premiéra *Její Pastorkyně* 9. listopadu 1890 v Národním divadle (v režii Josefa Šmahy) vzbudila negativní reakce nejen z řad kritiků a inscenace musela být po několika reprízách stažena, provázela ji obviňování z falšování skutečnosti, ze snahy zesměšnit a pošpinit slovácký lid, také z nemravnosti, z řady formálních prohřešků, z kopírování Tolstého hry *Vláda tmy* apod. Její pastorkyňa navázala na řetěz her tzv. venkovského realismu, které Národní divadlo zahájilo 3. května 1887 hrou L. Stroupežnického *Naši furianti*. Následovala *Gazdina roba* 1889, pak přichází již zmiňovaná *Její pastorkyňa*, Jiráskova dramata *Vojnarka* (1890) a *Otec* (1894), *Maryša* (1894) Aloise a Viléma Mrštíků. Společným prvkem všech těchto her bylo především to, že podávala nezidealizovaný obraz života na české vesnici a vlivu peněz, který někdy až příliš ovlivňuje vztahy mezi lidmi.

Gabriela Preissová se narodila 23. 3. 1862 v Kutné Hoře. Roku 1871 odchází do Prahy, kde bydlí u svého strýce, archiváře a spisovatele F. Dvorského, kde se postupně formovalo především její vlastenecké cítění. Zde se seznámila s mnoha spisovateli a umělci především pak s Karolínou Světlou, jejíž vliv i dílo poznamenalo, v kladném slova smyslu, její pozdější tvorbu. Na podzim roku 1873 se odstěhovala do Hodonína, kde navštěvovala německou školu. Po ročním pobytu se vrátila k matce do Plaňan. Skromné prostředí kupecko-rolnické rodiny se šesti dětmi nedávalo Preissové mnoho možností se dále vzdělávat.

Roku 1880 se provdala za pokladníka cukrovaru v Hodoníně, Jana Preisse prostřednictvím kterého poznala slovácký venkov, temperamentní slovácký lid, krásu krajiny i lidových písní. Snažila se proniknout do mentality lidí a zachytit jejich život se vši jeho drsností. Roku 1898 se přestěhovala do Prahy, kde kolem sebe soustředila velký okruh uměleckých přátel. Roku 1908 ovdověla a znovu se provdala za plukovníka rakouské armády Halbaertha, s nímž přesídlila do Pluje v Istrii. Po válce bydlela v Praze a v létě pobývala v Chlumu u Třeboně, kde 27. března 1946 podlehla následkům úrazu.

Hru nazvanou původně jen *Pastorkyňa* a posléze rozšířenou na *Její pastorkyňa* vytvořila Preissová za necelých osm měsíců. „Název jsem přeměnila v název *Její pastorkyňa* poněvadž v tom prvním slově je vystavena *Kostelnička* za hlavní osobu a je v tom její také dosti odůvodnění, totiž to její je domýšlivě nade všecky. *Kostelničku* jsem prohloubila. Naznačila jsem, že podle jejího mínění *Jenůfa* do mlýna patří spíše než některá cizá...“ (A. Záborský, Gabriela Preissová, Praha 1962, str. 126) Byl to nejspíš úspěch *Gazdiny roby*, který rozhodl, že se Preissová odhodlala k napsání dalšího dramatu. Z korespondence vyplývá, že její snahy podporoval i F.A. Šubert, který byl i jejím prvním kritikem. „Šubert pokládal druhé drama

Gabriely Preissové za mnohem hodnotnější, nežli byla Gazdina roba. Byl přesvědčen, že hra má originální a hluboký děj, její vadu viděl v tom, že končí neefektivně.“ (A. Závodský, Gabriela Preissová, Praha 1962, str. 126) Drama prošlo ještě řadou změn. Zmírnila se Lacova zloba k Jenůfě, v jeho charakteristice nahradila Preissová slovo zloch, slovem divoň. Jenůfu zbavila přílišné pýchy. Na radu prof. Bartoše vyměnila píseň Proč jsi k nám nepřišel za svatební píseň Ej mamko. Soudil, že tím dosáhne většího dramatického kontrastu, který vznikne v následujícím výstupu, když se dovídáme o nálezu mrtvého dítěte. Profesor Bartoš také zřejmě dodal mluvě jednotlivých postav jemný slovácký nádech. Došlo i ke změně názvu vesnice, místo původních Voboran se dějiště hry změnilo na Oborany. V první verzi, která se hrála v Národním divadle, vystupuje ještě postava pastuchyně, představitelky nejhudší vrstvy, prostřednictvím které Preissová dokumentovala všudypřítomnou bídu vesnice. Později vyměnila pastuchu za selku Kolušinu. Utrpělo sice vykreslení sociálního prostředí, ale dodala tím na důležitosti Kostelničky, neboť se s ní chodí radit bohatá selka. Na hře Její pastorkyňa spolupracoval s autorkou také tehdejší dramaturg Národního divadla L. Stroupežnický, který hned na počátku rozpoznal její dramatický talent. Podklad k ději čerpala Preissová ze skutečných událostí, které se odehrály na Slovácku. Svědčí o tom například dopis, který zaslala redakci Pražských večerních novin, v reakci na nařčení, že hanobí slovácký lid. „Látka Její pastorkyně složená je ze dvou pravdivých událostí, ale jak idealizovaná! V prvé poranil hoch děvče, milenku bratrovu, při krůžlání zelí do tváře zúmyslně, že ji sám miloval – v druhé pomáhala nevlastní matka uničit plod pastorčiny lásky zároveň s ní, ale já nechtěla mít vražednice dvě. Jenůfa klesne z lásky, ale má dost dobré vůle a síly žít lepším životem.“ (A. Závodský, Gabriela Preissová, Praha 1962, str. 128). U Preissové se tedy nejedná o mechanický opis skutečnosti, ale o umělecké přeformování událostí ze života.

Syžet Její pastorkyně je následující. Ve mlýně hospodaří stařenka Buryjovka spolu s vlastním vnukem, pohledným a hýčkaným Števou Buryjou. Nevlastní vnuk stařenky, odstrkovaný Laca Klemeň je ve mlýně mládkem. Števa svede svoji sestřenici Jenůfu, kterou jako nevlastní dceru vychovává vdova Buryjovka, stařenčina snacha. Ta obstarává ve vesnici kapli, a proto ji neřeknou jinak než Kostelnička. Jenůfa má strach, aby nezůstala svobodnou matkou, protože Števa musí jako mnozí další k odvodu. K radosti obou se vojně vyhnul. Števa notně oslavuje a domů se vrací opilý a s muzikou. Kostelnička je přesvědčena, že Števa není pro její Jenůfku ten pravý a zakazuje milencům, aby se rok scházeli s tím, že ke svatbě svolí pouze tehdy, bude-li se Števa po tu dobu řádně starat o mlýn a především nechá pít. Laca, který je do Jenůfky také zamilovaný, jí předhazuje, že Števa ji miluje pouze pro její krásu, pro

její „jablůčkové líce“. V následném sporu poznamená dívku křivákem do tváře. Je si jist, že o zohyzděnou Jenůfu už Števa stát nebude.

Druhé dějství se odehrává v jizbě Kostelničky. Uplynulo už pět měsíců a Jenůfce se mezi tím narodilo dítě. Kostelnička ji po celý čas ukrývala v komůrce a vesničanům namluvila, že děvče slouží ve Vídni. Marně se snažila přimět Števu ke sňatku. Ten už dávno ztratil o Jenůfku zájem, a protože plánuje výhodný sňatek se starostovou Karolkou, nabídne Kostelničce pouze peníze. Laca má Jenůfku pořád rád a vytrvale se dochází ke Kostelničce ptát, jak se jí ve Vídni daří. Ta mu nakonec prozradí pravdu, Laca přesto žádá o Jenůfčinu ruku. Kostelnička věří, že se na její děvče konečně usmálo štěstí, jen to dítě jí překáží. Proto Lacovi sdělí, že chlapeček zemřel. Jenůfu uspí a dítě hodí do řeky. Když se Jenůfa probudí, namluví jí, že dítě zemřelo zatímco spala v horečkách.

Třetí dějství nás uvádí na svatbu Laci s Jenůfou. Na svatbu přichází mimo jiné i Števa s Karolkou. Když má dát Kostelnička mladým požehnání, vrazí do světnice pasák Jano se zprávou, že vesničané našli v řece zmrzlé děťátko. Podle prádelka Jenůfa pozná svého chlapečka. Starosta se chystá odvést Jenůfu do vězení. V tu chvíli se k vraždě přiznává Kostelnička a k soudu pak odvedou ji. Když se ukáže, že dítě bylo Števovo zruší Karolka plánovanou svatbu. Laca se za Jenůfu, proti které se celá vesnice obrátila, postaví a Jenůfa pomalu poznává hloubku jeho citu. Přestože prožité utrpení ji poznamenalo věří, že s Lacou bude konečně šťastná. Každé dějství je vygradováno až k vrcholu. V prvním dějství je to poranění Jenůfy, ve druhém zabití chlapečka a třetí dějství vrcholí přiznáním Kostelničky.

Za hlavní postavu celého příběhu můžeme považovat právě Kostelničku. Je to žena, která se ve vesnici těší veliké vážnosti. Farář jí svěřil péči o kapli, mimo to vodí procesí a obstarává pohřby. Dovede rovněž léčit pomocí nejrůznějších lektvarů. Vystupuje jako žena moudrá a nebojácná, silné vůle a přísných zásad se kterou se život nemazlil. Pocházela ze zámožné rodiny, její muž však veškerý majetek propil a svou ženu často bil. Přestože jí nezůstalo téměř nic dokázala se postarat o sebe i o svou schovanku. To jí dávalo pocit nadřazenosti vůči svému okolí i hrdost na vlastní schopnosti. Ke své nevlastní dceři přilnula celým srdcem, ráda se chlubila její krásou, bohatou výbavou, a především tím jak dobře ji vychovala. Strach z toho co si o ní lidé pomyslí ji dožene k tomu, že Ona hrdá Kostelnička se poníží před Števou a na kolenu jej prosí, aby se s Jenůfou oženil, ze stejného důvodu se pak uchýlí i k vraždě novorozence.

Druhou hlavní postavou je Jenůfa, první a nejkrásnější zpěvačka chasy. Není spoutána předsudky a Števu miluje z celého srdce, nezkalenou nadějí první lásky. Přesto ji už od

počátku pronásledují obavy, které ještě podpoří i usychající rozmarýn. Do poslední chvíle však Števu věří, věří že kdyby chlapec uviděl, jistě by se o ně postaral. Zatímco zpočátku se nechává unášet během událostí a přežívá ve stínu své nevlastní matky, v posledním dějství se role otočí a Jenůfa se do jisté míry stává panem situace. Teď už si umí poradit sama se sebou i s životem. Prožité utrpení ji posiluje.

Podobným vývojem jako Jenůfa prošel i Laca. Z počátku dokáže jen láteřit na nepřízeň osudu. A má na to snad i trochu právo, přestože je schopnější i zodpovědnější veškerou smetanu slízne Števa. Vše o co Laca stojí dostane On, ať už jde o mlýn nebo Jenůfu. Lacovi nezbude víc než uštěpačné poznámky a divoký vzdor. Že jeho zloba zašla příliš daleko si uvědomí ve chvíli, kdy Jenůfu zraní. Stejně jako Jenůfa vyrostl Laca teprve ve třetím dějství, nejen že se o své lásky neodvrátí, ale v době jejího největšího ponížení se za ni dokáže postavit a bránit ji i před rozvášněnými vesničany.

Jediný, který nikam nepostoupil je Števa. K mlýnu s půllánem mu Pán Bůh nadělil i pěknou tvářičku, díky čemuž dostal vše co si přál, bez velkého úsilí. Jistou a moc mu dávaly peníze za které, jak si sám ověřil, se dá všechno koupit a kterých on má dost.

K dalším postavám příběhu patří výměnkářka Buryjovka, která Števu neskutečně rozmazlila, a i teď svádí veškerou vinu na kamarády, kteří jejího chlapce svádí k nepravostem. Dále je tu Stárek, čestný chlap, který ostatním vidí až do žaludku, mladá služka Barena, Jenůfina věrná kamarádka a pasák Jano.

Poměry ve vesnici jsou zobrazeny prostřednictvím rychtáře, který je zároveň Števoým poručníkem. Je pyšný na svůj úřad i na to „jak to s pány ve městě dovede“. On také zařídil, že Števu neodvedli. Rád se napije a nejraděj má, když to platí někdo jiný. Ačkoliv by to nikdy nepřiznal ve všem podléhá své ženě. Ta je patřičně pyšná na svůj selský původ i manželovu funkci a na všechny včetně Kostelničky pohlíží svrchu. Závidí jí vážnost, které se ve vsi těší. Jejich dcera Karolka je milé, trochu povrchní děvče, která na konci projeví zdravou dávku rozumu a nezkaženost, když Števu, jako ženicha, odmítne. Atmosféru vesnice dokresluje tzv. lidový kolektiv. V prvním dějství jsou to rekruti, ke kterým se připojuje mlýnská chasa, ve třetím dějství děvčata, která zpívají Jenůfě a nakonec vesničané, kteří jsou přítomni odhalení vražednice.

Děj dramatu se odehrává ve vesnici pod horami, na dědině bigotně katolické. Všichni si tak říkajíc koukají až do talíře. Lidé a jejich chování se důrazně odlišují podle výše majetku. Hlavním tématem je problém svobodného mateřství, které bylo považováno za neodčinitelný hřích a pohanu. Tlak okolí pak může dohnat zoufalé ženy k zoufalým činům.

Pro svou práci jsem zvolila inscenaci *Její pastorkyně* v režii Zdeňka Černína, kterou uvedlo Slezské divadlo Opava. Černínovy úpravy se obecně vyznačují maximálně seškrtaným textem, v tomto případě upustili rovněž od formálního užívání nářečí. Nesnažili se za každou cenu vyvolat iluzi vesnice a jejího folklóru, ale soustředili se na příběh samotný. Výstižnou jednoduchostí se vyznačuje i scéna a kostýmy Jana Duška. Vystačil si v podstatě jen s odstíny bílé a černé barvy. Pouze Karolka si vysloužila barevnější kostým, který měl zřejmě zdůraznit nepřiměřenost celé situace se Štefovou svatbou. Kontrast mezi oběma páry s jejich vzájemnými vztahy se tak ještě více umocnil. Na jedné straně prosté vzezření a prosté avšak pevné city Laca a Jenůfy. Na straně druhé kýčovitá okázalost a především výhodný sňatek Števa a Karolky. První dějství se odehrává na šikmém a stejně jako se nezadržitelně naplňuje osud jednotlivých postav, rozkutálí se hned na počátku na všechny strany hromada neposedných brambor, z nichž mnohé skončí mezi diváky. Zdá se, že na základě této jednoduché akce v sále všichni zpozorněli a cítí se rázem propojeni s osudy odehrávajícími se na jevišti. Ještě před začátkem příběhu nás v naprosté tmě uvede do atmosféry příběhu zpěv Ivy **Bitové**. Hudba Ivy **Bitové** a Vladimíra Václavka pak provází celou hru a nenápadně dokresluje atmosféru moravské vesnice. Scéna se skládá jako papírový domeček. A je-li zapotřebí v druhých dvou dějstvích vytvořit intimní prostředí Kostelniččiny chalupy, stačí vztyčit tři stěny, které byly doteď součástí šikmy. Bílé stěny i podlaha, tmavý nábytek a jen slabé osvětlení několika petrolejovými lampami dotváří iluzi skryše. Pochopitelně využívají i běžné jevištní osvětlení, ale jen tak aby nerušilo dojem, které vyvolá použití lamp. Celý výjev připomíná van Goghovi *Jedlíky brambor*. Zpočátku převládá oslnivě bílá v kostýmech i na scéně, která tvoří otevřený prostor, kde je všechno možné. Postupně se naděje ztrácí, prostor se uzavírá a postavy se halí do černé, která vždy ostře kontrastuje s bílou světnicí.

Do role Kostelničky obsadil Zdeněk Černín Hanu Vaňkovou. Její Kostelnička je hrdá a zbožná. Svůj úděl nese statečně, je ochotná všechno obětovat své schovance, „jen svoji pýchu ne“ Hana Vaňková podává svou Kostelničku natolik sugestivně, že nám nezbývá než abychom jí, stejně jako Jenůfa, vraždu odpustili. Jenůfu ztvárnila s patřičnou dávkou nevinnosti, čistoty i smutku Veronika Senciová. Přestože její příběh předem známe, dokáže nás, alespoň v prvním dějství, nakazit nadšením i neopodstatněnou nadějí. Ondřej Veselý, který byl obsazen do role Števy, se jí ujal s lehkostí sobě vlastní a povrchního pijana podal skutečně věrohodně. Lacu Klemeňa hrál Lukáš Hejlík, který ke ztvárnění postavy volil vskutku minimální prostředky i nasazení. Scéna s poraněním Jenůfy tak vyzněla poněkud nepravděpodobně. Celkový charakter postavy je však dodržen. Tato herecká úspornost se vyplatí především v závěrečné scéně, kdy jeho tichá postava ční nade všemi a svou lásku

dokazuje nejen slovy, ale i činy. V dalších rolích vystoupili Kostas Zerdaloglu jako rychtář, Ivana Petrželová jako jeho žena, jejich dceru Karolku hrála Jana Epikaridis, Buryjovku Ludmila Štědrá j.h., Kolušina Kamila Srubková.

Představení trvalo pouze hodinu a půl, přesto měl člověk pocit, že ve mlýně prožil kus života. Celou hrou prostupuje svár zbožnosti, vzdorující a podléhající společenským konvencím, láska, posedlost, zrada i hanba. Vše působí tak přirozeně, že člověk ani na okamžik nepochybuje, že tragédie Jenůfy i Kostelničky je skutečná.

Použité bibliografické záznamy:

<http://www.divadlo-opava.cz>

G.Preissová, Její pastorkyňa, Praha 1912

J. Roleček, Život a dílo Gabriely Preissové, Kutná Hora 1946

A. Záborský, Gabriela Preissová, Praha 1962

F.Černý, E.Kolárová, Sto let národního divadla, Praha 1983